

VAAN HAVEN DE SOON

We dolen ditmaal op de molen van Jan ter Voorde in Hardenberg. Opname van vorig jaar: de molen genomen vanaf de Radewijkerweg.

Zaaien én Oogsten

Ongekende aktiviteit in ons kleine wereldje van wind- en watermolenaars.

In het hoge noorden zit iemand gebogen over de cijfers van de verschillende keuringsrondes.

In het westen regelt men de zaken voor de komende algemene deelnemersvergadering (op vrijdag 14 november in motel Bunnik, en niet op drie verschillende dagen op drie plaatsen in het land! Zie pag. 2...)

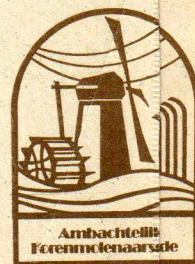
En bijkans elke molenaar, die weet wat goed voor hem en zijn bedrijf is, is doende zijn verkoopbrieven uit te zetten aan de bakkers in zijn buurt. Of is zelfs al stad en land aan het

afreizen om de bakkers te voorzien van proefmonsters molenmeel.

Zó moet het gaan. Want we hebben niet meer dan twee jaren toegemeten gekregen van de staatssekretaris. Twee jaar waarin we én moeten zaaien én moeten oogsten.

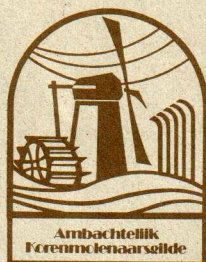
Dat is geen geringe opgave. Alleen het uitzicht op een oogst van moedgevend gehalte - kwalitatief en kwantitatief - maakt het mogelijk met drieste ijver aan de slag te gaan.

We praten er wel over als we elkaar zien in Bunnik. Op 14 november. Vier uur.

ENIGE EN ALGEMENE UITNODIGING
tot het bijwonen van de
jaarlijkse deelnemersvergadering
van het Ambachtelijk
Korenmolenaarsgilde
op vrijdag 14 november 1980
in het Postillon-motel te Bunnik.

In tegenstelling tot wat werd aangekondigd in het maandblad van oktober zullen er geen drie regionale vergaderingen worden gehouden, maar slechts één enkele. Dit omdat de organisatie van het programma anders onmogelijk werd.

Dus in 1980: één landelijke vergadering.
Eén vergadering, te splitsen in een gedeelte uitsluitend bedoeld voor deelnemers en een aansluitend gedeelte bestemd voor deelnemers én aldegenen, die tot onze nauwe kennissenkring behoren en die mede door middel van dit maandblad met ons wel en wee verbonden zijn.

Het programma ziet er als volgt uit.

om 16.00 uur 1e DEEL. (voor deelnemers) Opening door de voorzitter
Bespreking van de keuringsronde 1980

Rondvraag

Pauze. Broodmaaltijd

ca. 18.30 uur 2e DEEL. (voor allen)
Demonstratie gluten-wassen door Dr. B. Belderok,
IGMB/TNO te Wageningen

Toelichting en bespreking promotie-activiteiten
Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde

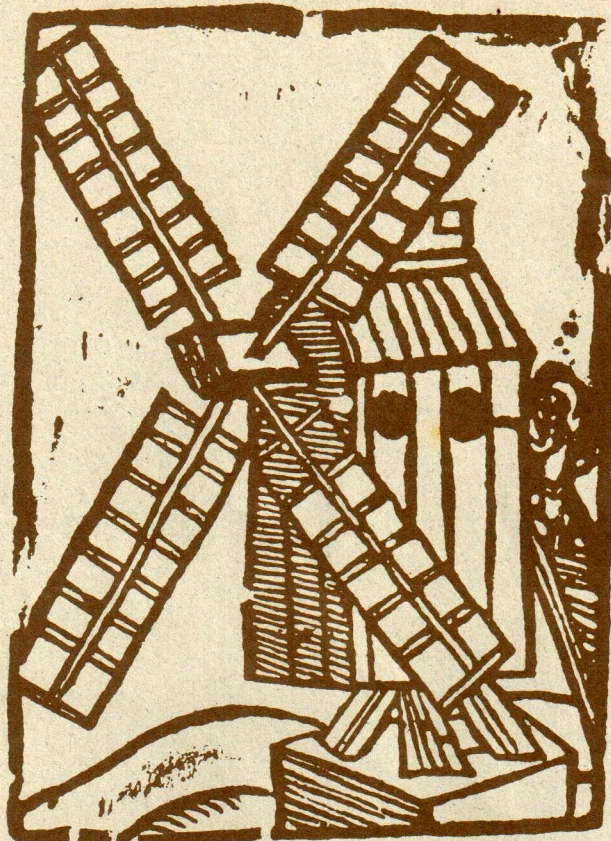
Vertoning van de film over molens en molenaars van
de Wereldomroep: "The Wind Blows Free"

Rondvraag en sluiting.

Het motel Bunnik is gemakkelijk bereikbaar per auto, maar ook per trein.

We rekenen op uw komst. Dit jaar temeer, omdat we eindelijk in staat zijn spijkers met koppen te slaan.

ZAKKEN verkoop parti- culieren

Even aan het bestaan herinneren van twee formaten meelzakken van papier, bestelbaar bij Verpakkings-industrie Burgers BV in Apeldoorn. (055 - 234808). Eén grote bruin-papieren zak (29 x 54 cm) en een kleine van 30 x 19 cm. Voorzien van boven afgebeelde molen plus de naam van de eigen molen. Wellicht aan te bevelen eens aan de aanschaf ervan te gaan denken. Een verzorgde verpakking van onze molenprodukten is één van die dingen die men gauw achterwege laat, terwijl de consument er zeer van gediend is!

Effekt advertentie

Twee van onze vakbroeders hebben het sekretariaat even doorgegeven wat voor hen het effect is geweest van de advertentie in het blad "Onkruid". De molenaar van Hardenberg, op wiens molen we deze maand toevalligerwijs ronddolen, schreef dat hij één reactie heeft gehad. En dan nog wel uit Haarlem.

De Zevenaarse molenaar Pijnappel liet ons weten er zo'n tien thuisbakkers aan te hebben overgehouden. Dat viel hem tegen, maar - zo filosofeert hij verder - die tien nieuwelingen zullen op hun beurt wel weer klanten aanbrengen door hun geestdriftige zg. mond-tot-mond-reklame.

Wie heeft er nog meer iets bemerkt?

VAN HAVER TOT GORT

Uitgave van de Stichting Ambachtelijk Korenmolenaarsgilde, Postbus 3086, 3101 EB SCHIEDAM.

Giro 36 102 63 t.n.v. de Penningmeester Stichting Amb. Korenmolenaarsgilde, Landpoortstraat 9, Ravenstein.

Benut de kans!

Al ons gesoebat om bakkersadressen heeft zes of zeven molenaars dan toch zover gebracht om die adressen aan ons te verschaffen. Tezamen leverden zij ca. 140 bakkerijen aan. T'is niet veel, maar we doen het er maar mee.

Ondertussen hebt u uw verkoopbrieven thuisgekregen met alle aanhangende papieren. De allergeestdriftigsten zullen ze nu ook wel hebben uitgezet. Maar de rest? Heeft die al wat gedaan met deze kostbare drukwerken? Nog eventjes op de kast gelegd misschien?

U begrijpt het wel... nú of nooit moet u met die dingen aan de slag. Nu of nimmer moet er iets worden gedaan aan het uitbouwen van onze molenaarsbedrijven. Niemand garandeert succes. Maar je bent wel goed gek als je van deze kans geen gebruik maakt!

Op onze tocht langs molens die nimmer buiten bedrijf zijn geweest, hebben we deze keer onze ogen en oren de kost gegeven op de windmolen "Windlust" staande te Radewijk in de Overijsselse gemeente Hardenberg.

In en rondom deze korenmolens liggen reeds sinds tientallen jaren (iets meer dan 60) de voetstappen van de huidige eigenaar en molenaar Jan ter Voorde. Net als zovele andere zoons elders volgde hij in "Raoke" z'n vader als molenaar op.

De heer Ter Voorde die reeds enige jaren aangesloten is bij de Stichting Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde, laat dit na het uitvoeren van de laatste restauratiewerkzaamheden in het begin van dit jaar nu ook aan klanten en bezoekers duidelijker blijken middels het welbekende schild, dat onder in de molen werd opgehangen.

Tot uitvoering van de genoemde herstelwerkzaamheden, werd met name ook besloten, omdat de jongste zoon, ook Jan geheten, op zijn beurt voldoende animo heeft om zijn vader op te volgen op de molen waarbij ook hij opgroeide. Na z'n middelbare schooltijd werkt hij nu een jaar thuis mee en profiteert zo van de ervaring en vak-kennis van z'n papa en gaat tevens met tractor en aanhanger de boer op, om veevoeder en kunstmeststoffen te bezorgen.

Molenaar Ter Voorde oefent, samen met een broer, ook nog het beroep van veehouder uit, waarvoor hun ouderlijke boerderij nog in gebruik is.

De korenmolen "Windlust" was van oudsher beltmolen, zoals dit ter plaatse van vijf van de acht velden van het achtkant nog te zien is.

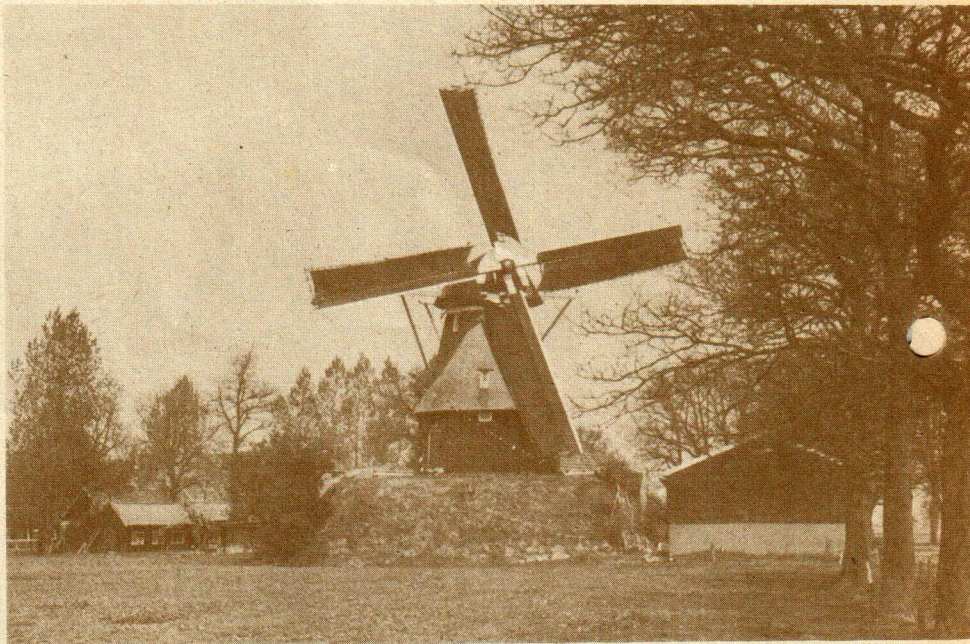
Later werd aan weerszijden van de oostelijke ingang de belt verwijderd ten behoeve van een nieuwe loods (aan de noordoostkant) en voor extra opslagruimte. Aan de buitenzijde is deze toen verkregen ruimte nu met gepotdekselde delen bekleed en bovenop d.m.v. golfplaat afgedekt, er boven bevinden zich de drie velden stelling.

Vermeldenswaardig is, dat, toen het

bewuste deel van de belt werd weggegraven, deze grotendeels uit gestapelde turven bleek te bestaan. Uit overlevering blijkt eveneens dat de oostelijke inrit van de belt van een bijzondere constructie geweest is: houten staanders, boven verbonden door liggers, vingen aan weerszijden de druk van de belt op. Op de liggers was een vlonder of dek van hout aangebracht.

producten om er biggen- en varkensvoer mee samen te stellen, vaak voor de eigen dieren.

De beide koppels blauwe stenen worden gebruikt voor het malen en breken van tarwe en rogge. Zo is er naar gebroken rogge nog regelmatig enige vraag van de zijde van slaggers en mensen die nog huisslachtingen later uitvoeren, t.b.v. verwerking in bloedworst.

"De Windlust" enkele jaren geleden tijdens een nationale molendag vanuit het zuidwesten gefotografeerd. De bomen rechts zijn inmiddels gerooid.

DOLEN OP 'N MOLEN

Op dit moment zien we onder in de molen, in een nieuwe klopbuil staan, daar geplaatst ten tijde van de laatste restauratie.

Volgen we de trap omhoog, dan komen we op de vernieuwde maalzolder te staan. Hier is nu ook het van de begane grond afkomstige gietijzeren onderdrijfwerk met houten kammen geplaatst, door middel waarvan een electromotor het middelste koppel stenen kan aandrijven.

Lopen we de trap op naar de steenzolder, dan zien we daar de steenkuipen met verdere toebehoren van de drie koppel stenen, allen 16-ers.

Vóór 1978 lag aan de noordzijde reeds het koppel voerstenen en aan de zuidzijde het koppel blauwe stenen. Tijdens de reeds eerder genoemde restauratie werd er aan de westzijde een koppel blauwe bijgelegd, die met de wind en met de motor kan worden aangedreven, tevens werden er in de hoeken van het achtkant tussen en ter hoogte van de ijzerbalken 2 stuks karen voor opslag van graan aangebracht. De voerstenen zijn de laatste jaren hoofdzakelijk gebruikt voor het malen van diverse

Er wordt in hoofdzaak echter tarwe gemalen. Zo is er de laatste jaren een gestaag groeiende afzet van volkoren-tarwemeel aan diverse bakkerijen, waarvoor de bezorging met hulp van een groothandel in fourages in het centrum van Overijssel is geregeld.

Ook wordt reeds enige jaren biologisch-dynamische tarwe gemalen en aan enige bakkerijen en een verdeelcentrum in dergelijke producten geleverd.

Kijken we op de steenzolder eens om ons heen dan zien we dat het op sloffen staande achtkant uit nogal wankantig eikenhout is samengesteld, waarbij opvalt dat dit tamelijk zwart-geblakerd is.

Als we daar het feit aan toevoegen, dat de koningsspil een eindje boven het spoorwiel aan twee tegenover elkaar liggende zijden voorzien is van een inkeping in de vorm van een slobgat, dan lijkt deze koningsspil weleens als spil van een kollerang, waarbij de assen van de beide kantstenen in de steenspil waren gelagerd, te hebben gediend.

Het mondeling in de familie overge-

leverde gegeven als zou volgens Ter Voorde de molen afkomstig zijn uit Oosterhesselen, waar deze als oliemolen zou hebben gestaan, sluit mooi aan bij iets wat er in het in 1979 verschenen "Molens in Drenthe" te lezen valt. Volgens de door B. v. d. Veen Czn en H. Blaauw daarin opgenomen inventarisatie van verdwenen molens, werd er in 1877 te Oosterhesselen een oliemolen, een achtkante bovenkruier, afgebroken, die ten zuiden van de kerk stond. Hierbij wordt tevens vermeld dat deze de middelste van drie molens was, welke hier vroeger op één rij stonden.

Van deze molens, welke op diverse kaarten van Drenthe uit de eerste helft van de 19e eeuw iets ten zuiden van Oosterhesselen staan aangegeven, staat er van de oostelijke een foto afgedrukt in "Molens in Drenthe in oude ansichten" samengesteld door Henk Blaauw en Herman Visser (1976). Bij deze foto (nr. 53) van de beltmolen van de heer G. Strick staat o.m. dat deze als oliemolen gebouwd werd in 1800, daarna omgebouwd werd tot volmolen en nog weer later, in 1839, omhoog werd gebracht en ingericht tot koren- en pelmolen en dat de familie Draaijers, die in de nabijheid ook een oliemolen (!) had staan, welke ooit afgebroken werd, vroeger tevens eigenaar van de molen van Strick was. Jammer genoeg wordt van deze molen in de bovengenoemde inventarisatie in "Molens in Drenthe" alleen de functie korenmolen genoemd, terwijl bijv. bij een in 1901 te Assen afgebroken zaagmolen wel wordt vermeld, dat deze voorheen oliemolen was.

Wat opvalt is dat het genoemde jaartal, waarin de oliemolen bij Oosterhesselen werd afgebroken (1877), afwijkt van het tot dusver aangenomen bouwjaar 1876 (zoals dit ook in de uitgave in de serie Jaarboeken Overijssel 1971-72 "Molens in Overijssel" wordt genoemd), ofschoon dit verschil natuurlijk niet zo erg groot is.

Nemen we nu echter aan dat in ieder geval het eiken achtkant en de koningspilaafkomstig zijn van de in 1877 bij Oosterhesselen afgebroken oliemolen. In dat geval zal de kollergang aan de steenspil, welke tegelijk een lange koningspila moet zijn geweest, onder de 1e bintlaag op de grond wel direct door de bovenas moeten zijn aangedreven. De steenspil van de kollergang zou dan bij de herbouw in Radewijk zo'n 2 m., aan het topeind, zijn ingekort. Net als bij de oostelijke van de drie molens, die ten zuiden van Oosterhesselen stonden, dit het geval was, moet dan deze voormalige middelste molen, dus grondzeiler zijn geweest.

Onder het aanzienlijk aantal windolie-molens, dat in vorige eeuwen in Nederland voorkwam, zal de categorie grondzeilers ongetwijfeld erg klein zijn geweest. In de al eerder genoemde inventarisatie van verdwenen molens in Drenthe komen in totaal 16 oliemolens voor. Hiervan worden, naast de middelste molen bij Oosterhesselen, nog 4 molens in / bij in die tijd kleine dorpen getypeerd als bovenkruier (al of niet achtkant) en bij 6 molens in / bij voornamelijk grotere plaatsen wordt er vermeld dat dit stellingmolens waren. Van de rest is hieromtrent blijkbaar niets nader bekend.

Voor het maken van de nodige olie heeft men het er op het Drentse plateland blijkbaar een tijdlang mee kunnen doen.

Vervolgen we nu onze rondblik in de molen te Radewijk, dan komen we via de ladder op de kapzolder.

We zien hier dat de met riet gedekte kap op kruineuten rust. Doordat met de molen altijd zeer regelmatig gedraaid

De 'Windlust' van Jan ter Voorde is gebouwd op... turven

en gekruid werd, en ook omdat wat smeren betreft goed aan het kruiwerk werd gedacht, valt het gevluht ook nu nog goed met de kruihaspel op de wind te zetten.

Het gevluht van de molen is oudhollands opgehekt. De binnenroe is van het fabricaat-Gorter, Hoogezand. In het begin van de 60-jaren werd enige tijd alleen met de binnenroe gemalen. Later werd door in 1979 overleden molenmaker Hendrik Hubert een nieuwe buitenroe gestoken, welke men bij de, inmiddels opgeheven, scheepswerf van Van Wieren in Dedemsvaart had laten lassen (1962).

Omdat de molen altijd in bezit is ge-

weest van voorouders van molenaar Ter Voorde weet deze ons nog wel meer te vertellen wat vermeldenswaardig is: In 1861 werd door zijn grootvader Van Housselt, die tevens boer en winkelier was, een molen gebouwd op deze plek. Deze molen brandde af. Het jaar waarin blijft een vraag. In 1876 of 1877 volgde daarna de herbouw hier door een molenmaker uit Emmelenkamp (dit is de in deze buurt nog gangbare Nederlandstalige benaming, die ook op veel oude kaarten van Drenthe en Overijssel voorkomt van de iets over de grens in W.-Duitsland gelegen plaats Emlichheim).

In 1890 volgde Hendrik van Housselt op z'n beurt z'n vader als molenaar op. Aan deze molenaar herinnert nog de ingelegde inscriptie HVH in de houten knop, op een kaarboom van een der steenkruipen, waarmee de scheep wordt afgesteld.

Hij was een broer van de molenmaker Rudolph van Housselt, over wie diens zoon H. v. Housselt in het Jaarboek Twente 1970 een interessant artikel "Herinneringen aan het molenbouwersambacht" schreef, en van de grootmoeder van Ter Voorde.

Toen de vader van onze gastheer de molen in 1905 kocht, stond de molen er, midden in de heide, niet zo best bij. Zo werd er toen o.m. een nieuw dek van riet ter vervanging van een van dulle (= regionale naam voor een soort van lisdodde) aangebracht.

In de beginjaren dat vader Ter Voorde hier molenaar was, in dit dorp aan de grens, was er naast het grote verschil met de landschappelijke bestand van nu, nog een verschil, nl. dat het merendeel van de klanten, die met hun ge maal naar de molen kwamen in Duitsland woonden. Toendertijd overschreed men even gemakkelijk de landsgrens als nu de grens tussen twee provincies!

In 1914 veranderde deze omstandigheid echter drastisch. Voor de molen "Windlust" bleef er in deze agrarische omgeving, naast de verknochtheid van de molenaarsfamilie Ter Voorde eraan, in de tussentijd voldoende werk om te blijven malen, vroeger natuurlijk hoofdzakelijk boerengemaal en in de laatste jaren een toenemende afzet in tarweproducten, waarbij de rogge zich over een langere periode handhaafde.

Het feit dat het landschap in deze 70 jaar nogal veranderde, hebben we al even aangestipt. Nu zien we hier in de buurt, naast de evenals elders in Nederland toegenomen verbouw van mais, vrijwel alleen grasland. De aanwezigheid van de bomen langs de weg en ter plaatse van de erfscheidingen van de stukken weiland is in de loop der tijd een steeds hinderlijker omstan-

Het afstellen van het Vast-Werk (2)

Nu moeten we zoals gezegd gaan meten. En ook voor dit karwei bestaat al sinds jaar en dag (of liever gezegd al sinds eeuwen, want het in 1734 uitgegeven "Groot Volkomen Moolenboek" geeft er al een afbeelding van) een speciaal hulpmiddel: het "kraantje". Het gaat helemaal niet om een kraan in de werkelijke betekenis van het woord, maar om een driehoekige wijzer die, op zijn kop gehouden lijkt op een kraan, zoals die vroeger altijd was uitgevoerd.

Vervolg pag. 5

digheid bij de draaiende molen gewor- den. Ofschoon er aan de zuidwest- en zuidoostkant langs een erfscheiding staande bomen gerooid werden, staat er momenteel in feite langs de weg nog een scherm van bomen. Vanuit de molen gezien staan deze bomen, die duidelijk de windtoetreding en -afvoer bemoeilijken aan de oostzijde, reikend van noord tot zuidoost.

Hopenlijk dat, al of niet bij gelegenheid van de blijkbaar op handen zijnde reconstructie van de Radewijkerweg, maar nog beter eerder, de betreffende bomen eens zullen kunnen worden uitgedund. Dan zou er veiliger, met minder onregelmatige belasting en nog meer, dan nu mogelijk is, met windkracht kunnen worden gewerkt.

Van de reeds eerder genoemde restauratiewerkzaamheden (welke van eind 1978 tot in het begin van 1979 in gedeelten plaatsvonden) kan nog worden vermeld, dat deze tot tevredenheid van alle betrokkenen werden verricht door het aannemers- en molenmakers- bedrijf Wintels te Denekamp. Vooruitlopend op de restauratie was een redelijk voorraadjie gemalen. Later gelukte het wonderwel om tussen het herstelwerk door, door in de weekenden en soms midden in de week 's avonds te malen, de voorraad voldoende op peil te houden; hoewel het wel eens spannend was, omdat Ter Voorde toen ook nog alleen op windkracht was aangewezen.

We schrijven bewust "kraan", en niet **steenkraan**, want het "kraantje" in het genoemde boek van 1734 heet daar al zo, terwijl de eerste steenkraan nog meer dan een eeuw op zijn eerste toepassing zou laten wachten!

Figuur 2b. laat het gebruik van het kraantje zien, terwijl in figuur 4a. nog eens voor degenen die er een willen maken, op schaal een tekening is gegeven. Figuur 4b. geeft een variant, die verstelbaar is, zodat hij kan worden gebruikt voor meerdere koppels stenen en dan kan worden aangepast aan de ongetwijfeld aanwezige verschillen in spillengte.

We gaan nu ook op de looper onze vier punten 1,1a / 2,2a zetten, en wel in het verlengde van de rijntakken. Aannemende dat we tenminste te maken hebben met een **viertaksrijn**, hetgeen bij vast-werk in de meeste gevallen wel zo is. Vervolgens gaan we, op overeenkomstige wijze als bij de ligger, aan het "wijzeren".

We vullen de rijntakken nu net zolang met splinterdunne stukjes hout uit, totdat ook de stift van het kraantje overal precies rakende mis is van het maalvlak.

Als we dit voor elkaar hebben wiggen we de rijn met een paar spieën zodanig vast dat hij in ieder geval geen kant meer heen kan en nemen de spil uit de rijn. Dan brengen we de overige spieën

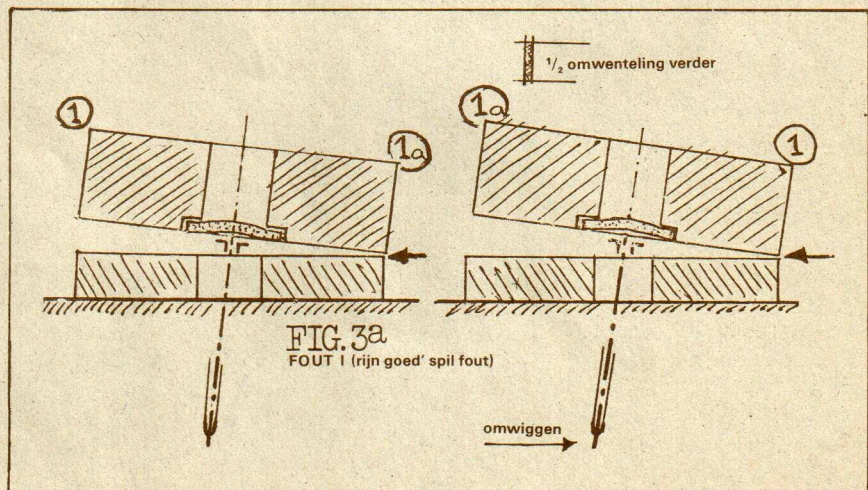
aan, ervoor zorgend dat de rijntakken geen millimeter meer van hun plaats gaan. We kunnen ook al naar onze voorkeur, in plaats van met meer spieën, de overgebleven ruimten aangingen met gips.

Ten overvloede zetten we de spil nog eenmaal in de rijn, hangen het kraantje erop en controleren nog eens of de rijn niet is "vergaan". Hopelijk is dat niet het geval. We hangen nu de looper in de steenkraan en plaatsen nu de spil weer in de bus, vetten de nok goed in en zijn dan toe aan de volgende fase.

Het afstellen van het in elkaar gelegde koppel stenen.

We laten de looper behoedzaam zakken, zodanig dat de rijn (let op de merktekens!) zonder onnodige schommelingen op de nok van de bolspil zakt. Het staakijzer laten we voorlopig nog even weg. We zouden nu kunnen denken dat de situatie van figuur 1. is bereikt en we dus alles hebben gehad. In theorie zou dat, als we het wijzeren met wijzer en kraantje maar nauwkeurig genoeg hebben gedaan, ook zo moeten zijn, maar in de praktijk, en dat zult U ook wel ervaren (hebben), blijkt van volmaakt strijken nog lang geen sprake.

En daar zijn twee redenen voor. In de eerste plaats hebben we de spil uitgewijzerd zonder dat de looper daar op rustte. Nu dat dan wel het geval is

komt er heel wat meer gewicht op de pasbalk en de bij behorende konstrukties te rusten en is de kans groot dat door doorbuiging en zetting de plaats van het potje iets wijzigt en daarmee de stand van de spil t.o.v. de ligger niet meer klopt.

Als tweede faktor noemen we de kans dat de rijntak bij het neerleggen van de loper toch nog iets "uit zijn nest" is gekomen en daardoor de stand van het maalvlak van de loper ten opzichte van de spil niet meer is wat hij wezen moest.

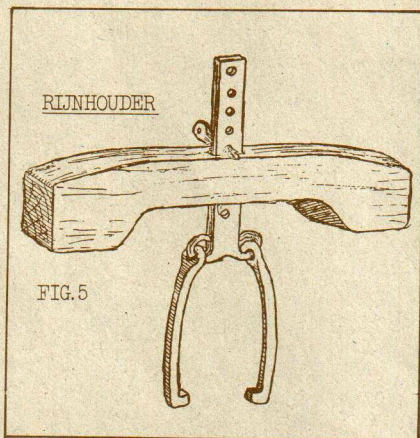
Hoe kunnen we nu een en ander controleren?

Wel, om te beginnen zorgen we dat de merktekens op de omtrek van loper- en ligger boven elkaar komen en met elkaar corresponderen. Vervolgens gaan we met de voet op de lichtstok, waar we de riem of reep met gewicht vanaf halen, dompen en zo de loper uitlichten. Dat dompen doet onze maat en zelf kijken we tussen loper en ligger door, tegen het licht. We zetten daartoe de billamp tegenover de plek waar we kijken, zodat we tussen loper en ligger een lichtspleet zien ontstaan.

Tussen twee haakjes, mocht de lichtstok niet op dezelfde zolder zitten waar het koppel stenen op ligt, maar eronder, dan werken we minder makkelijk. We kunnen dat verhelpen - en in veel molens is die oplossing al lang geleden zo getroffen - door een gaatje in de zolder te maken en daarin een stutje te plaatsen dat met een pennetje op (in) het eind van de lichtstok rust. We kunnen nu met de voet op het stukje te duwen, staande op de steenzolder toch dompen. Er zijn enkele molens in ons land waar de lichtstok aan de hoger gelegen zolder is opgehangen. In dat geval binden we een flink dik touw aan de lichtstok, leggen daarin een lus en laten onze maat daar met zijn volle gewicht aan trekken. Tien tegen één dat we op deze manier toch kans zien om te dompen.

Welnu, als we tijdens het dompen overal tegelijk een overal even brede lichtspleet zien ontstaan, dan behoeven we ons weinig zorgen te maken. De zaak is dan in orde.

We controleren dat voor de zekerheid nog even door de uitgelichte loper 1/2 slag verder te draaien. Is het resultaat hetzelfde dan geven we onze maat bij wijze van laatste controle opdracht om de gedompte lichtstok versneld omhoog te laten komen (niet los laten schieten echter!) Als het goed is horen we dan de loper op de ligger neerkomen met één (1) tik of slag. We mogen ons gelukkig prijzen als dat zo blijkt te zijn, maar tien tegen één hebben we te maken met een van de twee al genoemde kansen op afwijkingen. Mogelijk met beide, en dat maakt het extra gekompliceerd, maar ook daar valt uit te komen.

Fout I: rijntak goed, spil fout (zie fig. 3a).

We zien bij het dompen dat de loper aan één kant loskomt en aan de andere kant blijft liggen, of iets later loskomt. Bij het snel laten opkomen van de lichtstok horen we dan ook twee tikken van de loper op de ligger.

We draaien de loper 1/2 slag en herhalen het spel. Als nu de plaats waar de lo-

per het laatst loskomt nu t.o.v. de ligger niet is gewijzigd, dan hebben we te maken met het feit dat inderdaad de spil door het zetten van de pasbalk, niet meer goed staat: fout 1 dus.

We verhelpen dit door het omwigen van het potje (in feite van het kussenblok). Dit geschiedt op dezelfde manier als bij het uitwijzeren. Dus: slepen bij punt 1 van de ligger, betekent: spie 1a van het kussenblok lossen, en spie 1 aanslaan enzovoort. We gaan net zo lang door tot de zaak volmaakt is. Mocht de afwijking tussen twee punten in zitten, dan uiteraard twee spieën oplossen en de tegenoverliggende twee aanslaan.

Als we de loper na het dompen 1/2 slag verdraaien en de plaats waar deze sleept gaat langs de ligger mee naar de andere kant, dan hebben we echter te maken met

Fout II: spil goed; rijntak fout (fig. 3b).

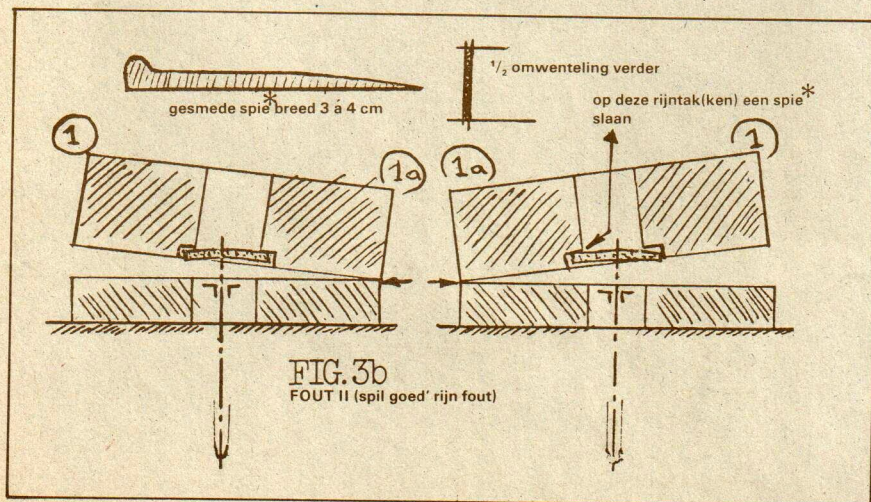
De rijntak is dan kennelijk van zijn plaats gekomen. Scheelt het veel, dan zullen we de loper weer moeten keren en opnieuw met het kraantje moeten controleren en mogelijk de rijntak losnemen. Als de afwijking bescheiden is, dan kunnen we het corrigeren door op de rijntak(ken) aan de kant waar de loper sleept een gesmede ijzeren spie te slaan.

We moeten dat doen terwijl we de loper even geheel laten neerkomen. Na enige slagen op de spie(en) weer controleren, omdat we als zo'n spie te ver wordt gedreven we niet veel anders kunnen doen dan ook aan de tegenoverliggende kant een spie te slaan.

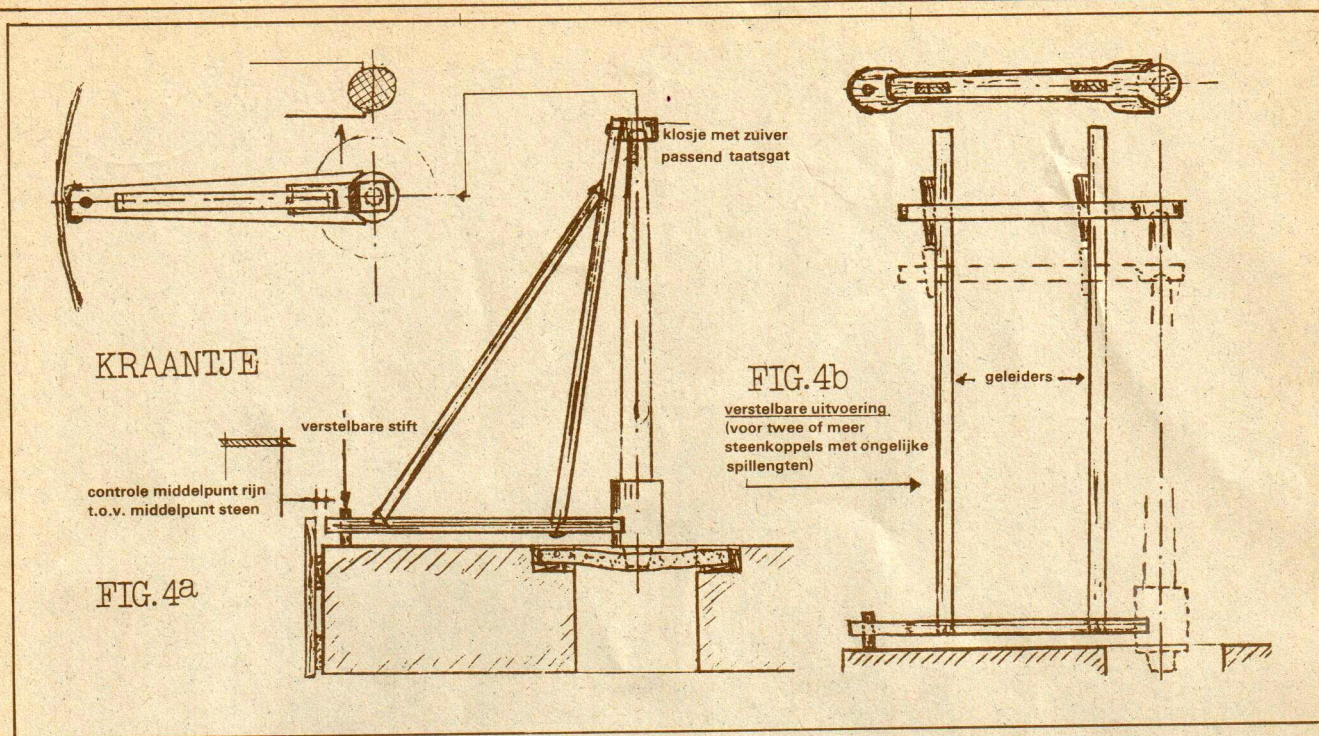
En dat moeten we voorkomen, want zo blijven we bezig. Die gesmede spieën moeten zo'n 3 à 4 cm breed zijn. In fig. 3b is een zij-aanzicht getekend. Men kan ze op een enkele molen wel eens op de steenzolder achter een latje geklemd zien zitten. Welnu, we dompen en draaien weer net zo lang tot de ideale situatie - in alle standen van de loper een even brede spleet licht, en één klap bij het bijhouden - is bereikt.

We brengen dan het staakijzer op zijn en dan blijkt pas een geduld er bij het molenaarsvak komt kijken want, in plaats van met een zucht van verlichting nu snel de steenkuip neer te zetten en te gaan malen, beheersen we ons en nemen de tijd voor een laatste controle.

We leggen de riem (reep / touw) met gewicht weer over de lichtstok en laten de molen langzaam rondgaan en houden de loper voorzichtig bij. We zorgen wel dat alle brokjes hout en stukjes steen en alle verdere ongerechtigheden

tevooren zijn verwijderd, want anders krijgen we die als de looper wat toeren gaat maken, wel om onze oren geslingerd.

Staande bij het koppel stenen luisteren we goed naar het geluid dat de steeds verder bijgehouden looper veroorzaakt. Mogelijk dat het koppel stenen nu perfect strijkt, maar het zal ons niet meer verbazen als dit ook nu nog niet helemaal perfect is.

Immers, met het plaatsen van het staakijzer is het gewicht op de pasbalk nog verder toegenomen en daarmee de kans op nieuwe geringe afwijkingen in de stand van de spil aanwezig.

We geven nu het kussenblok tijdens het draaien zijn laatste afstelling: de spieën met het nummer, corresponderend met het nummer op de ligger aan de kant waar de looper sleept aanslaan, na eerst de tegenovergelegen spie te hebben gelost.

We zijn niet eerder tevreden dan dat de looper tijdens langzaam bijhouden **mooi gelijkmatig op de ligger gaat strijken, overal tegelijk**, zodanig dat de denkbeeldige kwartjes die we op onze vier genummerde plaatsen bij uitgelichte steen tussen de maalvlakken hebben gelegd, tegelijk worden weggeslingerd. Immers, alleen als we deze perfectie hebben bereikt, zal het koppel stenen (afgezien van de kwaliteit van het **scherpstel**) zowel bij een laag toerental, met heel weinig maaldruk, als bij een hoog toerental, met meer maaldruk, perfect strijken en dan ook mooi malen en dat is toch wat we met dit hele karwei hebben getracht te bereiken. Vooral wanneer we broodgraan malen moeten we beslist voor- en van onszelf

het uiterste verlangen en niet gauw tevreden zijn. Slagen we daarin dan zullen we ook heel veel plezier van ons werk kunnen beleven.

Het openleggen van het koppel stenen, bij vast-werk.

Het is genoegzaam bekend, dat het openleggen van dit systeem het probleem in zich heeft van het "uit zijn nest komen" van de rijs. Om de kans hierop zoveel mogelijk te verkleinen moeten we een paar spelregels in acht nemen. In de eerste plaats nemen we de looper, na het wegnemen van het staakijzer nog niet in de steenkraan, maar lichten hem eerst zo ver mogelijk uit, waarna we een viertal dunne scherpe wiggetjes in de tussen looper en ligger vrijgekomen spleet slaan

We laten nu de pasbalk zover mogelijk zakken en schuiven een klein stukje hardboard, ter bescherming in het potje. Vervolgens slaan we met een dikke, korte bout en een vuist de nok van de bolspil los uit de rijs. We slaan met korte felle klappen, zo zuiver mogelijk loodrecht op de spil. Als we nu de vorige keer nok en rijsgat goed hebben ingevet zal de spil loskomen zonder dat de rijs uit zijn nest komt.

Om dit laatste helemaal te voorkomen kunnen we gebruik maken van een apparaat dat met een paar haken de rijs op zijn plaats houdt, de zgn. "rijnklem". Een afbeelding van dit gesmede hulpmiddel en het daarbij behorende houten blok is gegeven in figuur 5. We hebben dat ding nog maar hoogst zelden op een molen aangetroffen en we nemen aan dat er wellicht maar een heel enkele molenaar is die

het kent en weet hoe het gebruikt wordt.

Welnu, één van die molenaars heeft ons dat verteld en het gaat als volgt:

De beide haken worden om het middenstuk van de rijs gehaakt en het blok wordt op het ijzer met de gaatjes geschoven totdat de einden van het blok buiten het kroggat op de bovenkant van de looper rusten. De pen wordt in het eerste gaatje gestoken dat uit het blok steekt. Nu wordt tussen elk eind van de pen en het blok in, een dunne houten spie geslagen, zodanig dat het geheel stevig klem komt te zitten. Men slaat nu via een langere liefst van een gebogen eind voorziene bout, de spil los uit de rijs. Als alles goed gaat blijft de rijs mooi op zijn plaats. Voordat we na het **billen** de looper weer terug leggen, controleren we nog even met het kraantje.

De afwijkingen zullen - zo ze al zijn opgetreden - meestal zo gering zijn, dat we ze met het aanslaan van de spieën op de rijntakken kunnen corrigeren.

Voor de zekerheid zetten we nog even de wijzer op de spil en na het weer neerleggen van de looper oefenen we nog even een controle uit door dompen, luisteren en kijken. Als we bij het openleggen maar met de nodige omzichtigheid te werk zijn gegaan zal er wel niet al te veel aan mankeren.

Viktor Mulder

NB. Het zou ons interesseren te weten welke van de molenaars, die ons blad ontvangen, de in deze artikelen beschreven en getekende rijnklem hebben gehad en gebruikt. Voor uw bericht zijn we u bij voorbaat dankbaar.